

DDR:n viimeisistä vuosista

Dieter Segert: *Das 41. Jahr: Eine andere Geschichte der DDR.* Böhlau, 2008.

Wienin yliopiston politiikantutkimuksen professori Dieter Segert kuvaa omien kokemustensa ja silloisten muistiinpanojensa pohjalta DDR:n kriisivuosia 1988–89 ja kehitystä Saksojen yhdentymisen jälkeen. Hänen tavoitteenaan on kertoa DDR:n viimeisten vuosien kehityksestä Saksan sosialistisen yhtenäisyyspuolueen (SED) poliittisesti aktiivisen jäsenen näkökulmasta. Segert katsoo oman henkilöhistoriansa heijastavan myös laajemmin reaalisozialismin uudistamista ajaneiden DDR-intellektuellien elämäkarta.

Dieter Segert syntyi vuonna 1952 DDR:ssä, opiskeli filosofiaa Humboldt-yliopistossa ja oli stipendiaattina Moskovassa. Vuodesta 1986 lähtien Segert toimi tieteellisen sosialismin osaston johtajana Humboldt-yliopiston filosofian laitoksella ja vuonna 1988 hänestä tuli yliopiston *filosofisen* tiedekunnan SED:n perusorganisaation sihteeri. Segert ei ollut vain tavallinen puolueaktiivi, vaan hän oli myös yksi Humboldt-yliopiston sosialismiprojektin keskeisistä vetäjistä vuonna 1987. Projektin johtajana toimi nykyisen Rosa-Luxemburg-säätiön yhteiskunta-analyysin instituutin johtaja, professori Michael Brie, jonka vastuualueena olivat globaalit ongelmat ja sosialismiteorian paradigmanmuutos. Segertin projektina oli poliittisen järjestelmän reformi, josta kaavailtiin sosialismin uuden kehitysasteen ydintä. Projektin kolmantena osa-alueena olivat taloudellisten innovaatioiden sosiaaliset edellytykset.

Segertille DDR oli ”diktatuuri, joka oikeutti itsensä uskomalla

tavoitteisiin, jotka olivat monille ihmisille positiivisia”. Hänen mukaansa DDR:n poliittisella järjestelmällä oli aina 1980-luvun puoliväliin asti eri väestökerrosten laaja tuki: ”Monet ihmiset useammassa sukupolvessa luottivat DDR:ään ja yhdistivät toiveensa sen yhteiskunnalliseen projektiin”.

Mihin tämä perustui? Ensinnäkin DDR:n valtio oli antifasistisesti legitimoitu sen kansalaisten mielestä. DDR:n ja SED:n johdonhenkilöt tulivat suurimmaksi osaksi kommunistisesta ja sosiaalidemokraattisesta vastarintaliikkeestä. Useimmat heistä olivat olleet vuosina 1933–45 maanpaossa, vankilassa tai keskitysleirillä. Vuonna 1971 valitun SED:n poliittisen toimikunnan jäsenistä 16 oli syntynyt ennen vuotta 1918. Heille yhteiskunnallisen ja poliittisen kehityksen keskeisiä kokemuksia olivat olleet vuoden 1929 talouskriisin, fasismin ja sodan vuodet. Vastaavasti 1970-luvun alkuun asti Saksan liittotasavallan poliittinen ja erityisesti taloudellinen eliitti sekä valtion tärkeimpien organisaatioiden, poliisin, tiedustelupalvelun ja armeijan johdon tausta oli Saksan fasistisessa valtiokoneistossa. Tilinteko kolmannen valtakunnan perinnön kanssa kaikkine rajoituksineen loi tietyn oikeutuksen DDR:n olemassaololle. Segert toteaa, että DDR:n loppuun asti osa väestöstä, erityisesti sivistyneistö, oli vakuuttunut siitä, että valtio oli tosissaan yrittänyt ottaa oppia kolmannen valtakunnan katastrofista. Kolmanneksi DDR:n ja SED:n valta oikeutettiin hyvin pitkälti luvatussa tulevaisuudesta käsin, eli sosialismin perspektiivistä.

Segertin empiiriset argumentit tukeutuvat Leipzigissa sijainneen nuorisotutkimusinstituutin aikanaan salaisiksi julistettuihin,

maan poliittista johtoa varten tehtyihin mielipidekyselyihin. Tuloksia voi varmasti kritisoida eri lähtökohdista, mutta ne kertovat olennaisesti jotain väestön näkemyksistä. Toisaalta mielipidemittausten tulokset osoittavat myös sen, miten nopeasti DDR:n poliittinen ja taloudellinen kriisi syveni. Yksi kysely kohdistui vuonna 1986 oppipoikasuhteessa olleisiin nuoriin, joilta kysyttiin heidän samaistumisestaan DDR:n valtioon. Jopa 90 % kyselyyn osallistuneista ilmaisi tuntevansa jonkinasteista samaistumista ja 48 % voimakasta identifioitumista. Toukokuussa 1988 voimakasta samaistumista ilmaisi enää 28 % ja toukokuussa 1989 ainoastaan 18 %.

Segert katsoo mielipidekyselyjen tulosten osoittavan, että 1980-luvun keskivaiheilla DDR:n enemmistön tuki maan ”kulutusmallisocialismia”. Taustalla oli Honeckerin aikakausi, joka alkoi 70-luvun alussa. Segert ei valitettavasti käsittele tuolloin käynnistynyttä DDR:n uutta talouspoliittista kurssia, sen kehitystä ja erityisesti kriisivaiheita 1980-luvun lopulla. Näkökulman ulkopuolelle jäävät myös Saksan liittotasavallan arvio DDR:n taloudellisista vaikeuksista ja siitä seuranneista poliittisista näkymistä Saksojen yhdentymiskehitykselle. Saksan liittotasavallan poliittinen eliitti katsoi vuosien 1988–89 vaihteessa, että DDR:ssä ei ollut päättymässä vain Honeckerin valtakausi, vaan koko valtion olemassaolo. Saksalainen tutkija Karl-Heinz Roth arvioi teoksessaan *Anschliessen, angehen, abwickeln. Die westdeutschen Planungen zur Übernahme der DDR 1952–1990* (Hamburg 2000) BRD:n hallituksen olleen täsmällisesti informoitu DDR:n tilanteesta. Hänen mukaansa Saksojen yhdentymisen kannalta keskeinen ”talous-, valuutta- ja sosiaalunioni” oli kaikkia yksityiskohtia myöten ennalta ajateltu

ja se toteutettiin 1990 radikaaleimmassa muodossa.

Segertin näkökulma on DDR:n sisäinen kehitys ja hänen edustamansa SED-orientoituneen sivistyneistön toiminta vuosina 1988–90. Segert nostaa esille neljä keskeistä toimijaa. Ensimmäinen koski muuttoliikettä länteen. Kaikkiaan vuonna 1989 DDR:stä siirtyi länteen yhteensä 384 000 maan kansalaista Saksojen ns. talous-, valuutta- ja sosiaalunionin voimaantumiseen asti 1.7.1990. Toisen toimijaryhmän muodostivat 1980-luvun rauhan-, ihmisoikeus- ja ympäristöryhmien edustajat. Vuoden 1989 loppuun asti DDR:n oppositioliikkeen dokumenteissa ei puhuta Saksojen yhtenäisyydestä, vaan yhteiskunnasta, joka olisi sosiaalinen ja demokraattinen ja joka takaisi siihen kuuluvat kansalaisvapaudet ja muodostaisi vaihtoehdon Saksan liittotasavalalle. Tavoitteena oli enemmän tai vähemmän demokraattinen sosialismi. DDR:n oppositioliikkeen keskeinen edustaja Bärbel Bohley totesi vielä vuonna 1989: ”Huolimatta sosialismin raivokkaasta kritiikistä... on selvää, että ihmiset eivät ehdottomasti halua kapitalismia.” Kolmanneksi Segert nostaa syyskuussa 1989 alkaneet Leipzigin mielenosoitukset, joissa vaadittiin ennen kaikkea poliittisia uudistuksia. Neljänneksi Segert nimeää SED:n jäsenistön perustason liikkeen (*Basisbewegung*), joka organisoitui vasta 9.10.1988 ja jonka tavoitteena oli SED:n johdon vaihto ylimääräisessä puoluekokouksessa. Segertin mukaan se oli SED:n uudistusliike, jolle oli ollut luonteenomaista lojailiutus SED:n johdolle ja valtion instituutiolle. Suhteen perustana oli yhteinen käsitys poliittisen eliitin yhteiskunnallisten tavoitteiden oikeudenmukaisuudesta. Segert puhuu tässä yhteydessä myös eräänlaisesta ”palveluluokasta” (*Dienstklasse*), jolla oli

erilaisia funktiota hoidettavana yhteiskunnan eri tasoilla. Tähän luokkaan Segert laskee kuuluvan suurimman osan silloisista 2,3 miljoonasta SED:n jäsenestä ja myös osan DDR:n blokkipuolueiden jäsenistä.

Segertin näkemyksen mukaan vuodet 1988–89 voidaan jakaa neljään eri vaiheeseen. Ensimmäinen käsittää ajanjakson syksystä 1988 toukokuuhun 1989. DDR:n kunnallisvaalit nosti oppositioliikkeen esiin ja herätti syytöksen SED:n puoluejohdon vaalivilpistä. Toinen sysäys oli SED:n johdon kielteinen kanta perestroikaan ja neuvostoliittolaisen *Sputnik*-lehden kieltämisen aiheuttama shokki. Päätös herätti SED:n perusjärjestöissäkin kovaa kritiikkiä, myös Segertin omassa puolueosastossa joulukuussa 1988. *Sputnik*-shokki oli yksi keskeinen murroskohta, joka johti SED:n johdon arvovallan täydelliseen murentumiseen. Kolmas tekijä oli Unkarin ja Itävallan rajan avaaminen, joka johti DDR:n asukkaiden joukkomuuttoon länteen.

Toinen ajanjakso ulottuu toukokuusta 1989 syyskuun puoliväliin 1989. Tähän sijoittuvat ensimmäisen oppositioryhmittymän, *Neues Forum*in, astuminen politiikan areenalle avoimesti ja tuhansien DDR:n asukkaiden siirtyminen Unkarin kautta länteen. Kolmas periodi kesti vain kuukauden syyskuun puolivälistä lokakuun puoliväliin 1989. Sinä aikana Leipzigin mielenosoitukset kasvoivat syyskuun alun n. 1500 osallistujasta syyskuun lopun 15 000 mielenosoittajaan. Marssijoiden iskulauseena oli vielä *Wir sind das Volk* (Me olemme kansa) ja kulkueesta puuttuivat Saksojen yhdentymiseen liittyvät tunnukset. Marraskuussa 1989 tunnus vaihtui Saksojen yhdentymistä vaativaan *Wir sind ein Volk* (Olemme yksi kansa) -iskulauseeseen.

Viimeinen ajanjakso ulottuu lokakuun 18. päivästä 1989 Berliinin muurin murtumiseen 9.11.1989 ja/tai Saksojen yhdentymiseen 3.10.1990. Segertin mielestä ajanjaksolle kuvaavaa oli poliittinen epävakaus. Berliinissä taitelijoiden organisoima suurmielenosoitus 4.11. oli vielä pyrkimys muuttaa DDR:n yhteiskuntaa ja poliittista järjestelmää omin voimin kohti demokraattista sosialismia. Neljä päivää myöhemmin, 8.11.1989, SED:n perustason organisaatiot järjestivät ensimmäisen jäsentasolta käsin organisoidun mielenosoituksen SED:n keskuskomitean rakennuksen edessä. Tilaisuuteen osallistui 50 000 henkeä. Siellä puhunut Michael Brie arvosteli voimakkaasti SED:n johtoa syyttäen sen toimien johtavan siihen, että ”menetämme lopullisesti mahdollisuuden uudistaa sosialismia”. Puheensa loppuksi Brie esitti tavoitteeksi ”pelastuksen hallitusta” ja tunnukseksi: ”Haluaamme punaisen, haluaamme vihreän, haluaamme sosialismin demokraattisen tasavallan”.

SED:n keskuskomitean jäsenen Günther Schabowskin lausunto 9.11.1989 avasi padon ja Berliinin muuri murtui. Täydellisesti tähän johtanutta kehitystä ei ole vielä selvitetty. Uusimpien tietojen mukaan SED:n johto oli ilmoittanut jo kymmenen päivää aikaisemmin muurin avaamisesta Länsi-Berliinin johdolle. Päivä muurin avaamisen jälkeen Berliinissä järjestettiin toinen SED:n jäsenen suurmielenosoitus, mutta poliittinen juna oli jo ottanut toisen suunnan ja vauhdin. *TV-Chronik der Wende* kommentoi mielenosoitusta toteamuksella: ”SED:n tilaisuudessa keskusteltiin kiivaasti, mutta DDR:n kansalaiset virtasivat tovereiden ohitse länteen”. Yhtenä osana prosessiin kuuluu perustason demokraattien voimakas kehitys. Seuravaksi käytiin erilaisten poliittisten voimien ns. ”pyöreän

pöydän keskustelut”, jotka sitten yhdyntymisprosessin jatkuessa kitkettiin välittömästi poliittiselta näyttämöltä.

Tammikuussa 1990 DDR:n pääministeri Hans Modrow vieraili Neuvostoliitossa ja keskusteli Mihail Gorbatšovin kanssa. Palatessaan takaisin Berliiniin Modrow julisti: ”Saksa, yhteinen isänmaa!” Se merkitsi, että tie oli poliittisesti auki Saksan yhtenäisyydelle. Segertille tämä oli liikaa ja hän erosi puolueesta.

Yhdyntymisen jälkeinen kehitys ei ole tuottanut liittokansleri Helmut Kohlin lupaamia ”kukoistavia alueita”, vaan pikemminkin pysyvän pitkäaikaisen massatyöttömyyden. Vuosien 1990–1997 välisenä aikana DDR:n 9,7 miljoonasta työpaikasta hävisi 3,2 miljoonaa. Maataloudesta katosi jopa 75 % työpaikoista. Ensimmäisinä työttömiksi joutuivat naiset ja toiseksi vammaiset. Jos DDR:n aikana saattoi kuulla tunnuksen: ”Olen työlläinen – kuka on enemmän?”, niin vuoden 1990 jälkeen se oli muuntunut: ”Olen työlläinen – kuka on vähemmän?” Sivistyneistön osalta kehitys oli vielä karumpi. Humboldt-yliopistosta erotettiin vuosien

1989–1997 välisenä aikana eri perustein 83,6 % viranhaltijoista. DDR:n korkeakoululopettajista 82,6 % menetti yhdyntymisen jälkeen virkansa.

Itäisen Saksan kansalaisista 63 % vastasi vuonna 1990 myönteisesti väitteeseen, että ”DDR oli yritys oikeudenmukaisen yhteiskunnan luomiseksi”. Vuonna 1992 luku oli pudonnut 60 %:iin, mutta nousi 75 %:iin vuonna 1995. Segert toteaa yhdistyneen Saksan henkisestä ilmapiiristä: ”Museot ja koulukirjat ovat täynnä yksipuolisia historiantokomuksia. Olisi aika täydentää niitä ja siten korjata.”

Segert sanoo kirjansa lopussa, että hän on halunnut ”valaista DDR-sivistyneistön osaa aiemmasta poliittisesta kamppailusta maansa muuttamiseksi ja sen tappion syitä”. Teos ei ole systemaattinen analyysi DDR:n romahduksen syistä, mutta se tarjoaa kuitenkin erään mielenkiintoisen ja hyvin henkilökohtaisen näkökulman valtion viimeisiin ja yhdistyneen Saksan ensimmäisiin vuosiin.

Jouko Jokisalo

lissä ja myös siinä monipuolisessa materiaalissa, jota hän kirjassaan pyörittelee. Useat jutut ja satumukset ovat omakohtaisia ja monista muista voi päätellä, että ne ovat antaneet aihetta julkaisuun kolumneihin. Laurénilla ei ole minkään valtakunnan ennako-odotuksia kun hän syöksyy tapahtumasta toiseen tai uuteen ja outoon venäläisporukkaan juhlimaan: hän ihmettelee asioita silmät ymyrkäisinä ja juuri tuo ihmettely ja kysely tuottaa perusvenäläisiä avoimia vastauksia, uusia näkökulmia Venäjään.

Ehkä vieläkin tärkeämpi tekijä *Hulluja nuo venäläiset*-kirjan onnistumiseen katkeytyy siihen, että Laurénin ei tarvitse, ikänsäkään puolesta, selvittää suhdettaan Neuvostoliittoon vanhempien Venäjä-harrastajien tai tutkijoiden lailla. Hän on menneen painoalasta vapaa kirjoittaja ja kuin ihmeen kaupalla löytää venäläisyydestä ja nuorista ystävästään ne piirteet, jotka ovat ikuisia, käsittelemättömiä, muuttumattomia ja usein paradokseja. Ja kyllähän Venäjällä myös hurjaa muutosta eletään. Laurenin kanssa voisi väitellä vaikka siitä, millaisen myllerryksen kollektiivisuus ja ystävyys ovat läpikäyneet maan hajoaamisen, privatisoinnin ja markkinatalouden vuosina.

Kommunalkan ovet eivät ihan aina aukene enää sen paremmin Pietarissa kuin Petroskoissa, ellei puhelimella ole tarkkaan sovittu illanvietosta tai vierailusta – ja kerrostaloasuntojen oviin on ilmestynyt teräslaattoja, mahtavia lukkosysteemejä ja ovisilmäkin. Eivätkä aivan kaikki venäläiset enää tiedä kuka on Rodion Raskolnikov eikä Ahmatovan, Jesenin tai Puškinin runoja lausuta ensi treffeillä. Tästä seikasta vakuutuin haastatellessani nuoria Gribojedovin kanavan ja Heinätorin tuntumassa viime kevään.

Mutta paljon pysyviä ilmiöitä löytyy yhä. Korkeakulttuurin harrastaminen ja esimerkiksi kir-

Venäjää voi järjelläkin ymmärtää...

Anna-Lena Laurén: *Hulluja nuo venäläiset. Tuokiokuvia Venäjältä*. Teos & Söderströms, Jyväskylä: Gummerus 2009, 185 s.

Yleisradion kirjeenvaihtajana Moskovassa vuodesta 2006 työskennellyt Anna-Lena Laurén (s.1976) on energinen uusi kasvo vakavasti otettavien Venäjä-harrastajien joukossa. Lyhyessä ajassa hän on opetellut kielen, hankkinut moskvalaisystäviä ja

päässyt muutenkin venäläisyyden juurille. *Hulluja nuo venäläiset* (alkuteos ruotsiksi: *De är inte kloka, de där ryssarna*, 2008) on enemmän kuin pintaraapaisu itänaapurin arkea ja juhlaa, vaikka sen sivuilla usein vilahtaaakin tiettyjä stereotyyppioita venäläisyydestä – esimerkiksi tyyliin ”Venäjällä naiset ovat naisia, miehet miehiä ja ystävyys ylittää kaiken”.

Laurénin ”Venäjä-analyysin” vahvuus on suorakaisessa, huumorin sävyttämässä kirjoitustyy-